CZU: 811.135.1'282
DOI: 10.5281/zenodo.3779979

Vasile PAVEL
Institutul de Filologie Română
„Bogdan Petriceicu-Hasdeu”
(Chişinău)

ARHIVA DIALECTOLOGICĂ: SCURT ISTORIC

Dialectological archive: brief history

Abstract: The dialectological archive of the Academy of Sciences of Moldova has a history of six decades. This archive reflects the scientific interest of dialectologists in researching the Romanian dialects spoken in the east of the Prut. Based on field dialectological research, eight volumes of linguistic atlas have been developed. Also, about 3000 ethno and sociotexts are recorded on magnetic tapes. Notebooks with answers received from informants and magnetic tapes (floppy disks) are the main sets of materials of the dialectological archive.
Keywords: archive, dialectal survey, atlas, speech, dialectal texts.

Rezumat: Arhiva dialectologică de la Academia de Ştiinţe a Moldovei are o istorie de șase decenii. Această arhivă reflectă interesul științific al dialectologilor pentru cercetarea graiurilor românești vorbite la est de Prut. În baza cercetărilor dialectologice de teren, au fost elaborate opt volume de atlas lingvistic. De asemenea, sunt înregistrate pe benzi magnetice circa 3000 de etno- şi sociotexte. Caietele cu răspunsurile primite de la informatori şi benzile magnetice (dischetele) reprezintă principalele seturi de materiale ale arhivei dialectologice.
Cuvinte-cheie: arhivă, anchetă dialectală, atlas, grai, texte dialectale.

În cele ce urmează vom realiza un scurt istoric al constituirii arhivei dialectologice în cadrul Institutului de Filologie Română „B. P.-Hasdeu” al Academiei de Ştiinţe a Moldovei (AŞM), actualmente al Ministerului Educaţiei, Culturii şi Cercetării.

La institutul nostru cercetarea graiurilor limbii române vorbite la est de Prut a reprezentat o preocupare continuă.

În perioada anilor 1946-1952 din culegătorii de grai popular din Basarabia făceau parte Faina Cojuhari (1916-1984) şi Nicolae Corlăteanu (1915-2005). Amintindu-şi mai târziu de rostul acestor cercetări, acad. N. Corlăteanu avea să ne mărturisească: *Expediţiile folclorice şi dialectologice mi-au deschis ochii asupra comorii de nestemate ale graiului popular* (*Literatura şi Arta*, din 11.X.1979).

Între anii 1946 şi 1955 materialul dialectal a fost colectat în baza unui chestionar din 178 de întrebări (număr extrem de restrâns) referitoare doar la unele particularităţi de fonetică, gramatică şi lexicologie. Neconformitatea acestor materiale culese este evidentă. Nu s-a ţinut cont de cercetările dialectologice anterioare şi de un sistem unic de transcriere fonetică.

BDD-A31199 © 2020 Academia de Științe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 23:58:50 UTC)

Oricum, informaţiile privind graiul popular, culese între anii 1946 şi 1955, constituie *primul set de materiale ale arhivei dialectologice*, care constă din caietele cu înregistrările efectuate în câteva zeci de sate din centrul şi sudul Basarabiei.

În anii 1951-1953 unii lingvişti, printre care D. E. Mihalci şi R. G. Piotrowski, au propus să fie cercetate graiurile moldoveneşti de pe întreg teritoriul fostei Uniuni Sovietice. Raymund Piotrowski propune alcătuirea unui *Atlas lingvistic moldovenesc*.

În anul 1956, în cadrul Filialei Moldoveneşti a Academiei de Ştiinţe a URSS a fost constituit ca subdiviziune organizaţională Sectorul de dialectologie, condus la început de R. Piotrowski, apoi între anii 1961 şi 1991 – de către Rubin Udler, iar în perioada 1992-2009 de subsemnatul. În prezent, dialectologii activează în cadrul Sectorului de istoria limbii, dialectologie şi onomastică, îndrumat de Angela Savin.

Obiectivul principal al Sectorului pentru mulţi ani avea să devină elaborarea lucrării capitale *Atlasul lingvistic moldovenesc*, concomitent înregistrarea unor *texte dialectale* pe bandă magnetică pentru *Arhiva fonogramică a graiului popular*.

Materialele dialectale au fost culese pe teren, în diverse perioade, de către echipa de dialectologi Victor Comarniţchi, Vasile Melnic, Rubin Udler, Nicolae Bileţchi, Vasile Pavel, Vitalie Sorbală, Vasile Stati, între anii 1957 şi 1965, în 240 de localităţi (puncte cartografice pe hărţile lingvistice), cele mai multe fiind sate. Reţeaua punctelor anchetate este deasă şi se extinde din nordul Maramureşului (regiunea Transcarpatia, Ucraina) şi al Bucovinei, din Basarabia, Transnistria şi sud-estul Ucrainei până în enclavele din nord-vestul Caucazului (regiunea Krasnodar din sudul Rusiei), Asia Mijlocie şi Ţinutul Primoriei al Federaţiei Ruse.

ALM este un atlas regional în raport cu atlasele naţionale: *Atlasul lingvistic al teritoriului dacoromân* (WLAD), autor Gustav Weigand, şi *Atlasul lingvistic român* (ALR), realizat de Sever Pop şi Emil Petrovici.

Cu titlul *Atlasul lingvistic moldovenesc* (ALM) au fost publicate patru volume, redactate de R. Udler şi V. Comarniţchi cu participarea lui V. Melnic şi V. Pavel.

ALM, vol. I, partea I. *Fonetica* de Rubin Udler, Chişinău, 1968; vol. I, partea II. *Fonetica* de Rubin Udler, *Morfologia* de Vasile Melnic, Chişinău, 1968;

ALM, vol. II, partea I. *Lexicul* de Victor Comarniţchi, Chişinău, 1972; ALM, vol. II, partea II. *Lexicul* de Vasile Melnic şi Vasile Pavel, Chişinău, 1973 (Premiul întâi al Prezidiului AŞM, 1980).

Înregistrarea materialelor pe teren s-a realizat în baza întrebărilor din *Chestionarul ALM*: 717 întrebări se referă la fonetică, 1631 – la lexic şi 198 – la gramatică, în total chestionarul atingând cifra de **2 548 de întrebări**. Aflându-se împreună pe teren, fiecare dintre cei patru sau cinci dialectologi înregistrau răspunsurile primite de la subiecţii-informatori (oameni cu puţină carte, uneori şi analfabeţi, dar buni cunoscători ai viului grai popular) în paginile caietului. Atare caiete, păstrate la sector, cu răspunsurile culese formează *cel de al doilea set al arhivei dialectologice*, unul din cele mai importante componente, menite pentru digitalizarea materialului arhivistic dialectal.

Înregistrarea răspunsurilor obţinute pe teren s-a făcut, din păcate, în transcrierea chirilică (rusă), oficială la acea vreme. În această transcriere s-a realizat şi cartografierea materialelor, mai întâi pe hărţi lingvistice de lucru, de asemenea păstrate în arhiva Sectorului de dialectologie.

BDD-A31199 © 2020 Academia de Științe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 23:58:50 UTC)

La momentul final al elaborării hărţilor pentru ALM, tipărirea cuvintelor s-a efectuat prin dactilografiere la o maşină de scris de provenienţă maghiară, mai mare faţă de maşinile de scris obişnuite.

Drept continuare directă a ALM a fost alcătuit *Atlasul lingvistic român pe regiuni*. *Basarabia, nordul Bucovinei, Transnistria* (ALRR. Bas.), de asemenea în patru volume. Redactor coordonator V. Pavel:

ALRR. Bas., vol. I de Vasile Pavel, Chişinău, 1993, hărţile lingvistice (şi comentarii) 1-102;

ALRR. Bas., vol. II de Vasile Pavel, Chişinău, 1998, hărţile lingvistice (şi comentarii) 103-235;

ALRR. Bas., vol. III de Vasile Pavel, Valeriu Sclifos, Constantin Strugăreanu, Chişinău, 2002, hărţile lingvistice (şi comentarii) 236-394;

ALRR. Bas., vol. IV de Vasile Pavel, Valentina Corcimari, Albina Dumbrăveanu, Valeriu Sclifos, Stela Spînu, Rubin Udler, Chişinău, 2003, hărţile lingvistice (şi comentarii) 395-545 (Premiul „B. P.-Hasdeu" al Academiei Române, Premiul Academiei de Ştiinţe a Moldovei, 2004).

ALRR. Bas. este un titlu rezumativ, cu indicarea a trei regiuni de bază, dar lucrarea, deopotrivă cu ALM, include şi localităţi româneşti din regiunea Transcarpatică (Ucraina), ţinutul Herţa, sud-estul Ucrainei, ţinutul Krasnodar din nord-vestul Caucazului şi din partea asiatică a ex-URSS. Acest titlu elimină orice încercare de referire la sintagma „limba moldovenească".

ALRR. Bas. cuprinde lexicul necartografiat în ALM. Cartografierea este realizată prin utilizarea simbolurilor. Este pus în practică (în titlu şi comentariile hărţilor) alfabetul latin şi sistemul unic românesc de transcriere fonetică. Materiale pentru arhivă nu sunt, în afara răspunsurilor la întrebări, notate în caietele indicate mai sus.

În toate punctele cartografice din reţeaua ALM şi ALRR. Bas. au fost înregistrate pe bandă magnetică **etno-** şi sociotexte dialectale. Această obligaţie pe teren îi revenea unui membru al echipei de dialectologi.

În total au fost culese circa 3000 de texte, destinate mai ales pentru cercetarea problemelor de sintaxă, de fonetică sintactică şi de stilistică a limbii vorbite la nivel dialectal, obţinute în fiecare localitate de la 4-5 informatori. Informaţiile culese au valoare de document lingvistic, istoric şi sociolingvistic. Multe texte sunt de origine etnografică şi folclorică.

Textele au fost obţinute în baza unor convorbiri tematice privind activităţile rurale (construcţia casei în trecut, prelucrarea pământului, cultura cerealelor, a cânepii), momente importante din viaţa omului (naşterea, botezul, nunta, înmormântarea), sărbătorile calendaristice etc.

Sub regimul totalitar sovietic erau inoculate preceptele ideologice. În corpusul de texte dialectale lipseşte tematica deportărilor, a foametei organizate şi a colectivizării forţate. În texte depistăm doar denumirea „limba moldovenească" pentru limba română a informatorilor români-moldoveni. *Moldoveni* în sensul de politonim, adică de identificare a locuitorilor după denumirea unor formaţiuni statale.

Atlasul lingvistic publicat la Chişinău, respectiv textele dialectale, constituie un viu şi autentic document de limbă română.

BDD-A31199 © 2020 Academia de Științe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 23:58:50 UTC)

În anii 1969-1987 au fost publicate aproape jumătate din textele culese, cuprinse în şase volume de *Texte dialectale*, publicate de V. Melnic, V. Stati, R. Udler (vol. I, părţile I şi II), de E. Constantinovici şi A. Dumbrăveanu (vol. II, partea I), de A. Dumbrăveanu (vol. II, partea II), de V. Corcimari (vol. III, partea I), de A. Dumbrăveanu (vol. III, partea II).

Textele publicate sunt redate în transcrierea fonetică chirilică (rusă) şi imprimate la rotaprint. Aceste texte ar trebui să fie reimprimate în baza sistemului de transcriere cu alfabet latin. La fel ar trebui să se procedeze, dacă este necesar, şi la digitalizarea lor. Este o sarcină extrem de anevoioasă.

Cât priveşte textele nepublicate, ele sunt cuprinse în zeci de dischete (benzi magnetice) şi fac parte de asemenea din arhiva dialectologică de bază. Dischetele au fost păstrate în condiţii normale până acum câţiva ani, când s-a decis să fie plasate temporar în magazia din curtea Institutului.

Sectorul de istorie a limbii, dialectologie şi onomastică îşi dă consimţământul pentru d i g i t a l i z a r e a materialelor arhivistice dialectale în scopul salvării lor pe lungă durată.

Un set al arhivei îl constituie caietele cu materiale înregistrate între anii 1968 şi 1973 atât în baza anchetei pe teren, cât şi în baza anchetei prin corespondenţă de către Albina Dumbrăveanu pentru „Dicționarul onomastic moldovenesc”.

Din arhivă fac parte şi unele informaţii, care rezultă din colaborarea dialectologilor V. Comarniţchi, A. Dumbrăveanu, V. Pavel şi R. Udler la proiecte internaţionale. La sfârşitul anilor 1970 – începutul anilor 1980 au fost efectuate a n c h e t e d i a l e c t a l e cu Chestionarul în 20 de sate româneşti din Basarabia şi zonele limitrofe româno-ucrainene pentru *Atlasul dialectal carpatic comun*, abreviat ADCC (Общекарпатский диалектологический атлас, abreviat ОКДА), editat în 7 volume, după cum urmează: vol. I, Chişinău, 1989; vol. III, Varşovia, 1991; vol. IV, Lvov, 1993; vol. II, Moscova, 1994; vol. V, Bratislava, 1997; vol. VI, Budapesta, 2002; vol. VII, Novi Sad, 2005. În deceniul al optulea din secolul trecut dialectologii din cadrul AŞM au realizat de asemenea anchete în 18 localităţi şi pentru *Atlasul limbilor Europei* (*Atlas linguarum Europae*, abreviat ALE), din care au văzut lumina tiparului volumele I-IX (1983-2015), operă lingvistică de mare anvergură, fiind primul atlas lingvistic continental şi care a luat naştere sub patronajul UNESCO. Preşedinte al Comitetului Naţional din Republica Moldova este Vasile Pavel.

În baza anchetelor pentru ALE graiurile româneşti de la est de Prut sunt reprezentate prin 18 puncte cartografice şi în *Atlasul lingvistic romanic* (*Atlas linguistique roman*, ALiR), preconizat să fie editat în 11 volume (între anii 1995 şi 2015, la Roma, au apărut patru tomuri).

Caietele de la Sector cuprind astfel şi r ă s p u n s u r i l e înregistrate pe teren pentru atlasele lingvistice paneuropene, proiecte internaţionale menţionate mai sus. Aceste informaţii (răspunsuri ale subiecţilor-informatori la întrebările adresate) constituie o parte însemnată a arhivei dialectologice.

BDD-A31199 © 2020 Academia de Științe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 23:58:50 UTC)

În *Atlasul lingvistic moldovenesc. Articole introductive, anexe*, vol. I, 1968, vol. II/1, 1972 şi vol. II/2, 1973 sunt incluse informaţii cu privire la date despre localităţile anchetate (numărul aproximativ al locuitorilor, anul primelor atestări, şcoli) şi despre subiecţii-informatori. Aceste materiale suplimentare la fel prezintă interes pentru cititorii interesaţi de arhiva dialectologică la care ne-am referit în acest studiu.

Rezultate bune au fost obţinute în urma colaborării noastre cu dialectologii Maria Marin, Iulia Mărgărit, Victorela Neagoe, de la Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti" din Bucureşti la proiectul „Graiuri româneşti din arii laterale şi izolate" şi cu dialectologii Stelian Dumistrăcel, Ion Bârleanu, Doina Hreapcă la proiectul „Graiuri româneşti de la est de Carpaţi. Etno şi Sociotexte", de la Institutul de Filologie Română „Al. Philippide" din Iaşi (România). De reţinut însă faptul că toate textele obţinute în urma acestei colaborări au fost înregistrate pe benzi magnetice, care se găsesc doar la Sectorul de dialectologie de la Bucureşti şi, respectiv, la Sectorul de dialectologie de la Iaşi.

BDD-A31199 © 2020 Academia de Științe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 23:58:50 UTC)